

การผลิตผ้ามัดย้อมด้วยสีธรรมชาติของชาวบ้านบ้านคีรีวง

The Production of Naturally Dyed Fabric by Khiriwong Hamlet Inhabitants

กิตติ พิมเสน

Kitti Pimsen

คำสำคัญ

ผ้ามัดย้อม, สีธรรมชาติ, บ้านคีรีวง

คำนำ

หัตถกรรมเป็นผลงานฝีมือที่มนุษย์คิดดัดแปลงวัตถุดิบที่มีอยู่ตามธรรมชาติมาเป็นเครื่องมือใช้ไม่สอยในชีวิตประจำวัน เช่น เครื่องมือจับสัตว์ พาหนะทางบกและทางน้ำ เครื่องใช้ในครัวเรือน เครื่องดนตรี และเครื่องแต่งกาย เป็นต้น นอกจากนี้หัตถกรรมยังสามารถสะท้อนให้เห็นถึงสติปัญญาและเรื่องราวทางสังคมและยังมีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ และมนุษย์ยังผลิตหัตถกรรม เพื่อต้องการตอบสนองอารมณ์ทางด้านจิตใจโดยมนุษย์มีความคิดสร้างสรรค์ในการผลิตหัตถกรรมให้สวยงาม

การผลิตผ้ามัดย้อมด้วยสีธรรมชาติของชาวบ้านบ้านคีรีวง เป็นงานหัตถกรรมที่มีชื่อเสียงมากทั้งระดับจังหวัดและระดับประเทศ งานหัตถกรรมผ้ามัดย้อมยังได้รับการรับรองเป็นผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ระดับ 5 ดาว นอกจากนี้ ผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมสีธรรมชาติของชาวบ้านบ้านคีรีวง ยังได้รับการยอมรับทั้งด้านฝีมือและคุณภาพของผลิตภัณฑ์ และหัตถกรรมผ้ามัดย้อมยังมีคุณค่าทางด้านเศรษฐกิจสามารถจำหน่ายได้เดือนละ 300,000 – 600,000 บาท สร้างรายได้ให้แก่ชุมชนและครอบครัวอย่างมาก มีบุคคลเกี่ยวข้องกับผ้ามัดย้อมนับร้อยคน

การศึกษาการผลิตผ้ามัดย้อมด้วยสีธรรมชาติของชาวบ้านบ้านคีรีวง จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษาอย่างยิ่ง เพื่อเป็นการเก็บรวบรวมการผลิตผ้ามัดย้อมสีธรรมชาติ ซึ่งมีการถ่ายทอดกันมาในท้องถิ่นไว้อย่างเป็นระบบทางวิชาการอันจะทำให้คนในท้องถิ่นเกิดความภาคภูมิใจ และเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์และพัฒนาผ้ามัดย้อมด้วยสีธรรมชาติ การศึกษานี้ผู้วิจัยได้จำแนกประเด็นศึกษาออกเป็น 3 ประเด็น คือ องค์ประกอบการผลิตผ้ามัดย้อมด้วยสีธรรมชาติ ประเภทรูปแบบลวดลาย และขั้นตอนการผลิตผ้ามัดย้อมสีธรรมชาติ และผลกระทบจากการผลิตผ้ามัดย้อมด้วยสีธรรมชาติ ผลการศึกษามีรายละเอียดดังต่อไปนี้

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาการผลิตผ้ามัดย้อมด้วยสีธรรมชาติของชาวบ้านบ้านคีรีวง ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาค้นคว้าตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นสำรวจและศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง โดยการสำรวจ รวบรวมเอกสารจากแหล่งเอกสารต่าง ๆ เพื่อนำมาเป็นความรู้พื้นฐานและเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้า
2. ขั้นเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามในพื้นที่ที่ศึกษา ด้วยวิธีการสังเกต สัมภาษณ์ และถ่ายภาพประกอบการสังเกต ผู้วิจัยจะใช้การจดบันทึกและถ่ายภาพประกอบการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะใช้การจดบันทึกและ/หรือบันทึกลงในแถบบันทึกเสียงตามความเหมาะสม โดยได้กำหนดกลุ่มผู้บอกข้อมูลไว้ ดังนี้
 - 2.1 กลุ่มคณะกรรมการกลุ่ม ไม่น้อยกว่ากลุ่มละ 5 คน รวมไม่น้อยกว่า 10 คน
 - 2.2 กลุ่มแรงงาน ไม่น้อยกว่ากลุ่มละ 5 คน รวมไม่น้อยกว่า 10 คน
 - 2.3 กลุ่มเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตผ้ามัดย้อม เช่น เจ้าหน้าที่ของรัฐ ผู้นำท้องถิ่น เป็นต้น ไม่น้อยกว่า 10 คน
3. ขั้นจัดกระทำกับข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการ ดังนี้
 - 3.1 นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และบันทึกไว้ในแถบบันทึกเสียงมาถอดความโดยสรุปสาระสำคัญตามประเด็นที่กำหนดไว้ในขอบเขตด้านเนื้อหา
 - 3.2 นำข้อมูลที่ได้จดบันทึกไว้มาสรุปสาระสำคัญ ตามประเด็นที่กำหนดไว้ในขอบเขตด้านเนื้อหา
 - 3.3 นำภาพถ่ายมาตรวจสอบความสมบูรณ์ และเลือกภาพประกอบให้สอดคล้องกับประเด็นที่กำหนดไว้ในขอบเขตด้านเนื้อหา
 - 3.4 นำข้อมูลจากข้อ 3.1 3.2 และ 3.3 มาวิเคราะห์ตามประเด็นที่กำหนดไว้ในขอบเขตด้านเนื้อหา
4. ขั้นเสนอผลการศึกษาค้นคว้า ผู้วิจัยเสนอผลการศึกษาค้นคว้าโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ โดยมีภาพประกอบเป็นบางตอน

ผลการวิจัย

การศึกษาการผลิตผ้ามัดย้อมด้วยสีธรรมชาติของชาวบ้านบ้านคีรีวง ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

1. องค์ประกอบการผลิตผ้ามัดย้อม ประกอบด้วยดังนี้

1.1 วัสดุ ประกอบด้วย ผ้า สีย้อมผ้า ไม้พิน ไม้ไผ่ หนัวยางสตีก ด้าย ป้ายโลโก้ ป้ายแคร์ กระจกตะขะ กล่องบรรจุผลิตภัณฑ์ และผงซักฟอก ผ้าและสี เป็นวัสดุหลักที่ใช้ในการผลิตผ้ามัดย้อม

1.2 อุปกรณ์ ประกอบด้วย เครื่องซักผ้า เต้า กะละมัง กระชอน จักรอุตสาหกรรม เตารีดไฟฟ้า ชีป กระดุม กรรไกร สายวัด เข็ม กระดาษสร้างแบบตัดเย็บเสื้อผ้า ดินสอ และไม้บรรทัด จักรอุตสาหกรรมเป็นอุปกรณ์หลักที่ใช้ในการแปรรูปผ้ามัดย้อม

1.3 เงินทุน ประกอบด้วย เงินทุนส่วนตัว เงินทุนของกลุ่ม เงินให้เปล่า และเงินกู้ ในระยะแรกเริ่มก่อตั้งกลุ่มมีปัญหาเรื่องเงินทุน ปัจจุบันไม่มีปัญหาเรื่องเงินทุน

1.4 แรงงาน เป็นแรงงานเพศหญิงที่เป็นแม่บ้านในชุมชน และชุมชนใกล้เคียง อายุประมาณ 30 – 45 ปี จ่ายค่าแรงวันละ 250 หรือ ตามชิ้นงาน ใช้เวลาว่างจากอาชีพหลัก แรงงานเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการผลิตผ้ามัดย้อม

1.5 การจัดการ ระยะแรกการจัดการทุกขั้นตอนในการผลิต การตลาดและการประสานงานส่วนใหญ่จะอยู่ที่ประธานกลุ่ม ปัจจุบันได้แบ่งความรับผิดชอบออกเป็นฝ่าย ๆ ตามความถนัดของสมาชิก

1.6 เศรษฐกิจ อาชีพของคนในชุมชนบ้านคีรีวง มีอาชีพทำสวนเกษตรผสม ซึ่งมีความได้ไม่แน่นอน แต่จะมีรายได้ในช่วงที่มีผลผลิตทางการเกษตรออกเป็นจำนวนมากในช่วงเดือนกรกฎาคม – สิงหาคมของทุกปี สำหรับสมาชิกกลุ่มผ้ามัดย้อมสีธรรมชาติมีรายได้เสริมจากการผลิตผ้ามัดย้อม ทำให้สภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เนื่องจากมีรายได้ที่แน่นอน

1.7 ความจำเป็นทางประโยชน์ใช้สอย ผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมด้วยสีธรรมชาติ ส่วนใหญ่ใช้เป็นเครื่องแต่งกาย นอกจากนี้ ยังพัฒนารูปแบบให้มีความทันสมัยเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในด้านอื่น ๆ มากขึ้น

1.8 รสนิยม ความนิยมของคนแต่ละกลุ่มแตกต่างกัน ส่งผลทำให้มีการผลิตผ้ามัดย้อมหลากหลายรูปแบบ

1.9 คุณภาพผลิตภัณฑ์ คุณภาพของผลิตภัณฑ์ดี ทนทาน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับผู้บริโภคในการดูแลรักษาให้ถูกต้องตามวิธีการดูแลรักษาผ้ามัดย้อม ซึ่งมีวิธีการดูแลรักษาไว้ในป้ายแคร์

1.10 การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลาน ถ่ายทอดโดยวิธีการสาธิตให้ดูจนมีความชำนาญ ปัจจุบันสมาชิกใหม่จะได้รับการถ่ายทอดโดยเพื่อนสมาชิกด้วยกัน นอกจากนี้ ยังมีการถ่ายทอดจากแม่สู่ลูก

1.11 การสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ มีหน่วยงานของรัฐที่สนับสนุน ประกอบด้วย กรมพัฒนาชุมชน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น จะสนับสนุนปัจจัยการผลิต การตลาด และการประชาสัมพันธ์

2. ประเภทและรูปแบบ ลวดลาย และขั้นตอนการผลิตผ้ามัดย้อมประกอบด้วย ดังนี้

2.1 ประเภทรูปแบบผลิตภัณฑ์ ประกอบด้วย ดังนี้

2.1.1 ประเภทและรูปแบบผลิตภัณฑ์เครื่องแต่งกาย ประกอบด้วย เสื้อ กางเกง กระโปรง จะผลิตเป็นจำนวนมากหลายรูปแบบ หลายขนาด ทั้งสุภาพบุรุษและสุภาพสตรี

2.1.2 ประเภทและรูปแบบผลิตภัณฑ์เครื่องใช้ในบ้าน ประกอบด้วย ม่าน ผ้าคลุมโต๊ะ ผ้ารองจาน ผ้ารองแก้ว ปลอกหมอน ผ้าคลุมเตียง จะผลิตผลิตภัณฑ์ตามคำสั่งซื้อของผู้บริโภค

2.1.3 ประเภทรูปแบบผลิตภัณฑ์อื่นๆ ประกอบด้วย กระเป๋าสตางค์ กระเป๋าใส่โทรศัพท์ กระเป๋าใส่เหรียญ กระเป๋าใส่สัมภาระ หมวก ผ้าพันคอ ผ้าคลุมไหล่ ผ้าเช็ดหน้า และที่ใส่ปากกา

2.2 ลวดลายผ้ามัดย้อม ประกอบด้วย ดังนี้

2.2.1 ลวดลายธรรมชาติ ประกอบด้วย ลวดลายขาเขียด ลวดลายใบมะขาม ลวดลายดอกไม้นี้เดียว ลวดลายใบพัดสิงโต ลวดลายดอกไม้ในกระถาง

2.2.2 ลวดลายธรรมชาติดัดแปลง ประกอบด้วย ลวดลายปลา ลวดลายดาว ลวดลายเต่า ลวดลายดอกมะลิ ลวดลายคลื่น ลวดลายหม้อแตก

2.3 ขั้นตอนการผลิตผ้ามัดย้อม ประกอบด้วย ดังนี้

2.3.1 ขั้นตอนการเตรียมวัสดุและอุปกรณ์ คือ การเตรียมวัสดุและอุปกรณ์ให้พร้อมที่ใช้งาน โดยการตรวจสอบความสมบูรณ์ของวัสดุและอุปกรณ์

2.3.2 ขั้นตอนการผลิตผ้ามัดย้อม โดยมีขั้นตอนดังนี้ ได้แก่ ขั้นตอนการสกัดสีจากวัสดุธรรมชาติ ขั้นตอนการต้มผ้าเพื่อขจัดไขมัน ขั้นตอนการมัดเพื่อกำหนดลวดลาย ขั้นตอนการย้อมผ้าด้วยสีธรรมชาติ ขั้นตอนการแปรรูปผ้ามัดย้อม ขั้นตอนการตกแต่งและเก็บรวบรวม

3. ผลกระทบจากการผลิตผ้ามัดย้อม ประกอบด้วย ดังนี้

3.1 ด้านสุขภาพ มีดังนี้

3.1.1 สุขภาพกาย ทำให้ปวดเมื่อยกล้ามเนื้อ

3.1.2 สุขภาพใจ ทำให้วิตกกังวล และหงุดหงิดใจ

3.2 ด้านเศรษฐกิจ มีดังนี้

3.2.1 รายได้รายจ่าย ทำให้เกิดรายได้คนละ 4,000 – 5,000 บาทต่อเดือน และยังทำให้ผู้เกี่ยวข้องอื่น ๆ มีรายได้เพิ่มขึ้น แต่รายจ่ายก็มีมากขึ้นเกือบทุกครัวเรือน ทั้งนี้เนื่องจากความต้องการเครื่องอำนวยความสะดวกที่ทันสมัย

3.2.2 การจ้างแรงงาน แรงงานส่วนใหญ่เป็นแรงงานสตรีภายในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง โดยจ้างวันละ 250 – 280 บาท และตามจำนวนชิ้นงาน

3.2.3 ฐานะความเป็นอยู่ แต่ละครอบครัวมีฐานะเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีสิ่งอำนวยความสะดวกเพิ่มขึ้น ส่งบุตรหลานไปศึกษาในระดับที่สูงขึ้น ตลอดจนการท่องเที่ยวพักผ่อน

3.3 ด้านสังคม และวัฒนธรรม มีดังนี้

3.3.1 ด้านสังคมสัมพันธ์ ได้แก่ ความสัมพันธ์ในครอบครัวมีมากขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกด้วยกันมีมากขึ้น มีความสัมพันธ์กับพ่อค้าคนกลางและก่อให้เกิดความสัมพันธ์กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

3.3.2 ด้านความภาคภูมิใจในท้องถิ่น ชาวบ้านเกิดความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตนเอง เนื่องจากผลิตภัณฑ์เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป และยังได้รับการรับรองเป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ระดับ 5 ดาว

3.3.3 ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลานทั้งในระดับครอบครัว และระดับชุมชน

3.3.4 ด้านประโยชน์ใช้สอย ส่วนใหญ่นำไปใช้สอยในชีวิตประจำวัน เช่น เครื่องแต่งกาย และเครื่องใช้ในบ้าน

3.3.5 ด้านการสร้างจิตนิสัย ทำให้ผู้ผลิตเกิดจิตนิสัยที่ดีงาม ได้แก่ ความสามัคคีในกลุ่ม ความอดทน ความมีจิตใจเอื้ออารี ความขยันหมั่นเพียร ความประหยัด และการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์

3.3.6 ด้านศิลปะ ผลงานผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมเกิดคุณค่าทางศิลปะหลายประการ ได้แก่ ความสมดุล สัดส่วน จังหวะ ความกลมกลืน และจุดเด่น

อภิปรายผล

ผลการศึกษาการผลิตผ้ามัดย้อมด้วยสีธรรมชาติของชาวบ้านบ้านคีรีวง มีประเด็นสำคัญที่ผู้วิจัยคิดว่าควรนำมาอภิปรายผล ดังนี้

1. วัสดุธรรมชาติที่ชาวบ้านบ้านคีรีวง นำมาใช้ในการผลิตผ้ามัดย้อมเป็นวัสดุที่มีอยู่ในแหล่งชุมชน ซึ่งชาวบ้านได้นำใบไม้ เปลือกไม้ แก่นไม้ และผลไม้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นนำมาประยุกต์ใช้ประโยชน์ได้อย่างกลมกลืน ทำให้ผ้ามัดย้อมมีเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น ส่งผลทำให้ผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมบ้านคีรีวงมีชื่อเสียงเป็นอย่างมาก ทั้งในระดับประเทศและต่างประเทศ นอกจากนี้ผ้ามัดย้อมสีธรรมชาติบ้านคีรีวงยังเป็นผลงานหัตถกรรมที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาของชาวบ้านและทำให้รู้สึกภาคภูมิใจในท้องถิ่นและยังรู้สึกหวงแหนภูมิปัญญา และยังมีการสืบทอดภูมิปัญญาสู่ลูกหลาน ทำให้มีการอนุรักษ์ภูมิปัญญาเอาไว้ต่อไป

2. อุปกรณ์ เป็นปัจจัยหลักที่สำคัญที่ใช้ในการผลิต แต่เดิมชาวบ้านคิดค้นผลิตเตาสำหรับต้มวัสดุทางธรรมชาติเพื่อสกัดสี แต่เตาที่ชาวบ้านคิดให้พลังงานความร้อนน้อย และสิ้นเปลืองเชื้อเพลิงมาก และยังทำให้มีมลพิษทางอากาศมากด้วย ส่งผลต่อสุขภาพของผู้ผลิตเอง ต่อมาชาวบ้านจึงได้ประยุกต์เตาที่ใช้ในการต้มน้ำตาลโตนดของชาวบ้านมาใช้แทน ทำให้ประหยัดเชื้อเพลิงและให้พลังงานความร้อนสูงกว่า และยังเป็นเตาไร้ควัน นอกจากนี้ ยังเป็นการประหยัดไม้ฟืน ซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด

3. เงินทุน ปัจจุบันกลุ่มมัดย้อมสีธรรมชาติมีเงินทุนหมุนเวียนและทรัพย์สินอื่น ๆ หลายล้านบาท ซึ่งส่งผลทำให้เศรษฐกิจชุมชนดีไปด้วย ทำให้สมาชิกมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น นอกจากนี้กลุ่มยังมีเงินทุนไว้สำหรับนำสมาชิกไปศึกษาดูงานนอกสถานที่ เพื่อนำความรู้มาพัฒนาารูปแบบผลิตภัณฑ์ให้ทันสมัยตามความนิยมของผู้บริโภค

4. ประเภทรูปแบบ และลวดลายของผ้ามัดย้อมที่มีความหลากหลายและสวยงาม ตรงตามความต้องการของผู้บริโภค เป็นผลมาจากการคิดค้นของสมาชิกกลุ่มผู้ผลิต โดยจะสร้างสรรค์ประเภทรูปแบบ และลวดลายออกมาตรงกับความต้องการของผู้บริโภค อีกทั้งกลุ่มผู้ผลิตเองก็ยังทดลองคิดค้นประดิษฐ์ประเภทรูปแบบและลวดลายใหม่ ๆ ออกมาให้ทันสมัยตามกระแสนิยมของผู้บริโภค ส่งผลทำให้ผู้บริโภคสนใจในผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมเพิ่มมากขึ้น โดยสังเกตจากยอดขายที่เพิ่มขึ้นทุก ๆ ปี นอกจากนี้ ผู้วิจัยคิดว่ากระแสความนิยมผ้ามัดย้อมด้วยสีธรรมชาติยังคงได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นอีกในอนาคต หากกลุ่มผู้ผลิตเร่งประชาสัมพันธ์ และพัฒนาประเภทและรูปแบบลวดลายให้ทันสมัยตามการเปลี่ยนแปลงของสังคม

5. ผลกระทบจากการผลิตผ้ามัดย้อมด้วยสีธรรมชาติ ทางกลุ่มผู้ผลิตจะคำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ การปรับปรุงเตาเพื่อประหยัดเชื้อเพลิง นอกจากนี้ ยังส่งผลให้สุขภาพดีขึ้นด้วย ทางด้านเศรษฐกิจก็สามารถทำให้สมาชิกมีรายได้เพิ่มขึ้น ทำให้ฐานะความเป็นอยู่ดีขึ้น แต่ละครอบครัวมีสิ่งอำนวยความสะดวกเพิ่มขึ้น ด้านการศึกษาสมาชิกสามารถส่งบุตรหลานไปศึกษาในระดับที่สูงขึ้น ตลอดจนการท่องเที่ยวด้านสังคมและวัฒนธรรม ทำให้เกิดความสัมพันธ์ในครอบครัวมากขึ้น ทำให้ครอบครัวอบอุ่น ส่งผลให้เกิดการสร้างจิตนิสัยที่ดีงาม มีความสามัคคี ความอดทน ความมีจิตใจเอื้ออาทร ความขยันหมั่นเพียร ความประหยัด และการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ทางด้านศิลปะยังสามารถก่อให้เกิดคุณค่าทางศิลปะหลายประการ

บรรณานุกรม

กิตติ พิมเสน. ศึกษาการผลิตผ้าปักของชาวบ้านจังหวัดปัตตานี. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. สงขลา :

มหาวิทยาลัยทักษิณ. 2547. ถ่ายเอกสาร.

ขวัญใจ เอมใจ. “หมู่บ้านศรีวังการต่อสู้ของชุมชนในหุบเขา”, ใน นครศรีธรรมราช. กรุงเทพฯ :

โรงพิมพ์ด้านสุทธาการพิมพ์, 2537.

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. สำนักงาน. รักษ์ทักษิณ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อมรินทร์

การพิมพ์, 2534.

คณิง จันทศิริ. การมัดย้อมผ้า. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์. 2531.

ชลูด นิยมเสมอ. องค์ประกอบศิลปะ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช. 2531.

ประโยชน์ เรืองโรจน์. เอกสารประกอบการฝึกอบรมโครงการออกแบบและพัฒนาระบบฐานข้อมูลเพื่อการพัฒนาชุมชนและท้องถิ่นเพื่อการบริหารพื้นที่ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้.

สงขลา : มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2546.

ผอบ ชนะวรรณโน. วัฒนธรรมการตีเหล็กบ้านนาบ่อ ตำบลควนปริง อำเภอเมืองตรัง

จังหวัดตรัง. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. สงขลา : มหาวิทยาลัยทักษิณ. 2546. ถ่ายเอกสาร.

พรชัย สุจิตต์ และสุวิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. “หัตถกรรมพื้นบ้านภาคใต้”, ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 10, หน้า 4051 – 4055. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อมรินทร์การพิมพ์, 2529.

พรพิไล เลิศวิชา. ศรีวัง : จากไพร่หนีนายถึงธนาครแห่งขุนเขา. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์. 2532.

พยางค์ พรหมชาติ. ศึกษาทัศนศิลป์และความเชื่อที่ปรากฏในเรือพระเมืองนครศรีธรรมราช.

วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. สงขลา : มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2549. ถ่ายเอกสาร.

มานิช กงกะนันท์. “หัตถกรรมพื้นบ้าน”, ใน สังคมวิทยามานุษยวิทยา. 5 (1) : 57 – 76 ;

กุมภาพันธ์ 2529.

ยุพินศรี สายทอง. การออกแบบลวดลายปาเต๊ะและมัดย้อม. กรุงเทพฯ : D.D บุ๊คส์โตร, 2532.

รัตน์ อุทัยผล. หัตถกรรมประจำถิ่น. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ปพิการพิมพ์, 2523.

วิเชียร ณ นคร และคนอื่น ๆ. นครศรีธรรมราชของเรา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์. 2523.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. “ชีวิตไทยกับงานศิลปหัตถกรรม.” ใน สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์. 37 (12) : 9 ;

2 – 3. กันยายน 2533.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน. พิมพ์ครั้งที่ 4 กรุงเทพฯ : คอมแพคท์พริ้น จำกัด, 2539.

_____. “หัตถกรรมพื้นบ้าน.” ใน เอกสารการสอนชุดวิชาศิลปะ การละเล่น และการแสดง
พื้นบ้านของไทย หน่วยที่ 1 – 8. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2532.

วีระ บำรุงรักษ์. “วัฒนธรรม”, ใน งานวัฒนธรรม จังหวัดชายแดนภาคใต้. กรุงเทพฯ :

โรงพิมพ์เจริญวิทย์, 2531.

ศิลปากร, กรม. ศิลปหัตถกรรมไทย. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2532.

สมศักดิ์ เทพพิทักษ์. ศึกษาเครื่องถมเมืองนครศรีธรรมราช. ปรินิพนธ์ ศศ.ม. สงขลา :

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ภาคใต้, 2538. ถ่ายเอกสาร.

สุพัตรา สุภาพ. สังคมและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ : แผนกสังคมวิทยา มานุษยวิทยา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.

สุรางค์ เกษตรสมบูรณ์. สภาพการผลิตและผลกระทบจากการผลิตหัตถกรรมที่ศูนย์ศิลปหัตถกรรม

ตำบลชัยบุรี อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง. ปรินิพนธ์ ศศ.ม. สงขลา : มหาวิทยาลัย

ศรีนครินทรวิโรฒ ภาคใต้, 2539. ถ่ายเอกสาร.

อนันต์ การะเกด. “หัตถกรรมกระจูดบ้านทอน ตำบลโคกเคียน อำเภอเมือง จังหวัดนราธิวาส.”

ปรินิพนธ์ ศศ.ม. สงขลา : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ภาคใต้, 2539.

ถ่ายเอกสาร.

อนันต์เสวก เหวซึ่งเจริญ. คู่มือย้อมสีธรรมชาติฉบับชาวบ้าน สีเขียว สีนํ้าตาล และสีดำ.

เชียงใหม่ : หน่วยพิมพ์เอกสารวิชาการ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,

2543.

อนุমানราชชน, พระยา. เชื้อชาติ ภาษา และวัฒนธรรม. โดยเสถียร โกเศศ (นามแฝง) กรุงเทพฯ :

โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2515.

อภัย นาคคง. “หัตถกรรมพื้นบ้านและงานหัตถกรรมพื้นบ้านของสังคม”, ใน การอบรมเจ้าหน้าที่

ศูนย์วัฒนธรรมพื้นบ้าน. หน้า 8 – 14. สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัย

ศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2523.

อภิญา ลีทิพันธ์. “ศึกษาหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาในจังหวัดสงขลา.” วิทยานิพนธ์ ศศ.ม.

สงขลา : มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2545. ถ่ายเอกสาร.

อานนท์ อภาภิรม. สังคมวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2516.

องค์การบริหารส่วนตำบลกำโลน. เอกสารแนะนำตำบลกำโลน. ม.ป.ป. ม.ป.ท.